

Ks. JANUSZ SZULIST
UMK Toruń

KONCEPCJA POKOJU ŚWIATOWEGO W NAUCZANIU PAPIEŻA FRANCISZKA

Budowanie pokoju w świecie określa powołanie człowieka. Chrześcijanie kierujący się nauką Ewangelii kształtują zatem porządek, w którym jest zachowany zarówno Boży ład, jak też nienaruszalność osoby jako wartości nadrzędnej w porządku stworzenia. W swoim nauczaniu, zawierającym elementy doktryny społecznej Kościoła, papież Franciszek kontynuuje linię refleksji swoich poprzedników, dotyczącą zagadnienia pokoju. Utrzymuje przy tym relację wzajemnego warunkowania się koncepcji statycznej i dynamicznej omawianego zjawiska. Cechę charakterystyczną owego modelu stanowi silne osadzenie egzystencjalne problematyki pokoju. W swojej refleksji dotyczącej pokoju papież analizuje zatem egzystencję jednostki otwartej na Boga i jednocześnie zdolnej do budowania jedności ogarniającej wszystkich ludzi. Wszelkie podziały i wynikające z nich formy niedostatku dóbr stanowią zarzewie konfliktów oraz ograniczenie perspektywy rozwoju człowieka.

Celem części pierwszej artykułu jest prezentacja idei pokoju w zamyśle Bożym. Kolejne zagadnienie stanowią elementy składowe papieskiej koncepcji pokoju. W trzeciej, ostatniej części określone są postulaty do realizacji, których celem jest budowanie światowego pokoju w czasach współczesnych. Materiał źródłowy opracowania stanowią dokumenty autorstwa obecnego papieża.

1. POKÓJ W ZAMYŚLE BOŻYM

Postulat zachowania porządku społecznego w świecie jest tożsamy z kształtowaniem pokoju, który w nauczaniu społecznym Kościoła ma swój fundament w obronie nienaruszalności dóbr natury osobowej. Z tejże perspektywy należy interpretować główne wątki *Pacem in terris* Jana XXIII. Encyklika analizuje problematykę pokoju jako zagadnienia wywodzącego się wprawdzie od Boga, ale

również jako zagadnienia, którego ocena winna przebiegać według kryterium godności osobowej oraz praw człowieka. Człowiek bowiem został w szczególnym stopniu wyróżniony spośród całego porządku stworzenia. Bóg obdarował istotę ludzką wolną wolą i zdolnością rozumowania. Naturalne uzdolnienia umożliwiają nie tylko odczytywanie nakazów prawa, ale nade wszystko porządkowanie rzeczywistości stworzonej ściśle według zamysłu Bożego. Szczególna rola człowieka w spełnianiu powołania danego przez Boga oznacza w realnym świecie wyjątkowy zakres odpowiedzialności osoby ludzkiej, nie tylko za samą siebie, ale również za bliźnich oraz za porządek natury¹. W każdym z tychże zakresów (a więc osobistym, wspólnotowym i środowiskowym) punktem odniesienia, a jednocześnie najwyższym kryterium działania, jest zasada miłości Bożej². Koncepcja pokoju zawarta w nauczaniu Franciszka jest ukształtowana na sprawiedliwości, dla której fundamentem jest miłość. „(...) należy zwiększyć wysiłki i inicjatywy mające na celu stworzenie warunków trwałego pokoju, opartego na sprawiedliwości, na uznaniu praw każdego i bezpieczeństwie wszystkich stron”³. W tej kwestii Franciszek nawiązuje ściśle do wizji pokoju objawionego najpierw w Starym Testamencie, a następnie ukazanego w Ewangelii.

Specyfikę pokoju w nauczaniu obecnego papieża wyznaczają dwa określenia: pozytywny charakter oraz dynamika, co znajduje wyraz w następującym fragmencie adhortacji *Evangelii gaudium*: „Pokój bowiem «nie sprowadza się tylko do zaniechania wszelkiej wojny, jak gdyby opierał się na niestałej równowadze sił. Pokój wypracowuje się wytrwale, dzień po dniu, zachowując ustanowiony przez Boga porządek, który domaga się doskonalszej sprawiedliwości między ludźmi»”⁴. Nauczanie Franciszka dotyczące pokoju nawiązuje bezpośrednio do Soboru Watykańskiego II, a ściślej do *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, „*Gaudium et spes*”. W nauczaniu Ojców Soborowych istotę pokoju stanowi urzeczywistnianie postulatów sprawiedliwości Bożej, według których kształtowany jest porządek doczesny. Takie postępowanie jednostek i całych społeczności odpowiada pragnieniom człowieka, który zmierza niejako sam z siebie do życia w świecie coraz bardziej sprawiedliwym, a więc coraz bardziej przepełnionym miłością, której wzorzec znajduje we wzajemnej relacji Osób Boskich⁵.

¹ Por. Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Watykan 1963, s. 2-3 (cyt. dalej: PT); J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, Kielce 2005, s. 109-111.

² Por. A. F. Dziuba, *Orędzie moralne Jezusa Chrystusa*, Warszawa 1996, s. 60-62.

³ Franciszek, *Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 9.

⁴ Tenże, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Watykan 2013, s. 219 (cyt. dalej: EG).

⁵ Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 78 (cyt. dalej: KDK).

Dynamika wpisana w teologię pokoju została przedstawiona w encyklice *Populorum progressio*⁶, do której odwołuje się Franciszek w *Orędziu na Światowy Dzień Pokoju 2014*⁷. Pokój jest zatem tożsamy z integralnym rozwojem⁸ stanowiącym powołanie wszystkich przedstawicieli rodzaju ludzkiego. Każdy człowiek bez wyjątku – co można wskazać, podążając za logiką tekstu papieskiego – jest zobowiązany do czynienia świata bardziej ludzkim. Owe warunki świata bardziej ludzkiego obejmują zarówno przewyższanie negatywnych zjawisk, jak też coraz pełniejsze utwierdzenie się w konieczności postępowania według zasad życia społecznego, gwarantujących pokojowe współżycie pomiędzy jednostkami i grupami społecznymi⁹. Postęp w realizacji dzieła pokoju dokonuje się poprzez dialog wynikający z natury człowieka i zmierzający ostatecznie do artykułowania niepodważalnej roli godności osobowej i praw człowieka w realiach społecznych¹⁰.

2. ELEMENTY KONSTITUTYWNE DLA STABILNEGO PORZĄDKU SPOŁECZNEGO

Struktury społeczne stanowią naturalne środowisko życia człowieka, w którym kształtowany jest pokój w relacjach międzyludzkich. Postulatem formułowanym w oparciu o uwarunkowania natury osobowej, a także z uwagi na specyfikę nauczania społecznego Kościoła, jest zagwarantowanie stabilności owych struktur, w ramach których następuje rozwój. Zdobywanie nowych doskonałości dokonu-

⁶ Zob. Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967, s. 87 (cyt. dalej: PP).

⁷ Por. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014*, „L’Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 1, s. 4.

⁸ Por. PP 87.

⁹ Paweł VI w *Populorum progressio* sugeruje następujące przemiany w świecie, będące czynieniem rzeczywistości doczesnej bardziej ludzką: „W warunkach zaś mniej ludzkich znajdują się najpierw ci, co albo cierpią taką nędzę materialną, że brak im najskromniejszych środków do życia, albo pogrążeni są w nędzy moralnej, spowodowanej przez ich własny egoizm; następnie ci, którzy doznają ucisku ze strony struktur państwowych, wytworzonych albo przez zły użytek własności i władzy, albo przez oszukańczy wyzysk pracy robotników, albo przez niesprawiedliwe transakcje. Przeciwnie zaś dość wyraźnym znakiem osiągnięcia bardziej ludzkich warunków życia są: najpierw przejście od nędzy do posiadania dóbr niezbędnych, przewyższenie klęsk społecznych, rozszerzenie się oświaty, zdobywanie kultury; następnie wzrost poszanowania godności drugich, nastawienie w duchu ubóstwa, współdziałanie dla dobra wspólnego, wola pokoju; dalej, uznanie przez człowieka najwyższych wartości i samego Boga jako ich twórcy i celu; na koniec i szczególnie, wiara, dar Boży przyjęty przez ludzi dobrej woli oraz jedność wszystkich w miłości Chrystusa, który nas wzywa, abyśmy po synowsku uczestniczyli w życiu Boga żywego, Ojca wszystkich ludzi”. Cyt. za: tamże, 21.

¹⁰ Por. Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu*, „L’Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 10, s. 46.

je się na fundamencie wolności, jak też przy zachowaniu możliwości kształtowania relacji braterskich, stanowiących w istocie konkretyzację miłości nadprzyrodzonej.

2.1. Nienaruszalność ludzkiej wolności

Tematyka nauczania społecznego Franciszka podkreśla rolę wolności jako pierwszej z zasad pokojowego współżycia. W opinii papieża, co nawiązuje ściśle do doktryny społecznej Kościoła, dominująca rola wolności wynika z nadzwyczajnego statusu człowieka pośród dzieła stworzenia¹¹. Osoba bowiem w ramach daru wolności aktualizuje naturalne uzdolnienia dotyczące poznawania i działania. Troska o zachowanie postulatów wolności jest jednocześnie troską o człowieka jako o osobę¹². Leon XIII w encyklice *Libertas* opisuje wolność w kontekście wskazanych powyżej władz człowieka, a więc rozumowania i działania. Odniesienie do tych uzdolnień w kontekście wolności czyni życie człowieka moralnym. Osoba poznaje dobra, które są środkami do zdobywania wyższych celów, czyniąc swoje życie zgodnym z obiektywnym porządkiem moralnym. Funkcjonujący w tymże aspekcie obszar tożsamości jest konsekwencją dokonanego wyboru, stanowiącego wyraz woli postępu w procesie doskonalenia się¹³. W oparciu o nauczanie Leona XIII w kwestii wolności stwierdza się istnienie wyzwalającej mocy prawdy, zawierającej się w dziedzinie moralności chrześcijańskiej. Funkcjonowanie w ramach obiektywnego porządku moralnego czyni ludzi coraz dojrzałszymi, a więc wyrażającymi na coraz większą skalę geniusz człowieczeństwa¹⁴.

Wolność jako zasada dotyczy nie tylko egzystowania jednostki, ale również obejmuje relacje między państwami. Na fundamencie nauczania Jana XXIII w encyklice *Pacem in terris* wskazuje się na negatywny oraz pozytywny aspekt wolności w stosunkach międzypaństwowych. W sensie negatywnym o wolności jest mowa wówczas, kiedy państwa bardziej rozwinięte technologicznie nie ingerują w życie społeczności dopiero się rozwijających lub gdy silniejsze wspólnoty nie uciskają słabszych, bezwzględnie wykorzystując swoją przewagę. W sensie pozytywnym o wolności jest natomiast mowa w sytuacjach, gdy bardziej rozwinięte państwa inspirować działania zmierzające ostatecznie do umocnienia pozycji (a ściślej podniesienia dobrobytu) krajów rozwijających się¹⁵. Formy konkretnej pomocy, która może być udzielana państwom ubogim, były analizowane zarówno

¹¹ Por. tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2015*, w: <http://www.radiomaryja.pl/kosciol/franciszek/papieskie-oredzie-na-48-swiatowy-dzien-pokoju> (dostęp z dnia 10.01.2015), 2; tenże, *Jak korzystać z wolności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 8-9 s. 46; A. F. Dziuba, dz. cyt., s. 219-220.

¹² Zob. Franciszek, *Budowanie pokoju wymaga poszanowania wolności i godności wszystkich*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 23.

¹³ Por. Leon XIII, *Encyklika „Libertas”*, Watykan 1888, s. 5-6; zob. również: Franciszek, *Przestrzenie godności i wolności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 1, s. 30.

¹⁴ Por. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009, s. 9 (cyt. dalej: CV).

¹⁵ Por. PT 120.

w nauczaniu Pawła VI¹⁶, jak i Jana Pawła II¹⁷. Rozróżnienie pomiędzy pozytywnym a negatywnym charakterem wolności relacji między państwami znajduje zastosowanie również w nauczaniu Franciszka. W aspekcie pozytywnym postulowane jest zaangażowanie w następującą działalność: „Potrzebne jest nawrócenie serc, które pozwoli każdemu uznać w drugim swego brata, o którego trzeba się troszczyć, wspólnie pracować, by wszyscy żyli pełnią życia. Ten duch animuje wiele inicjatyw społeczeństwa obywatelskiego, w tym organizacji religijnych na rzecz pokoju. Chciałbym, aby codzienny trud wszystkich nadal przynosił owoce i żeby można było osiągnąć skuteczne wprowadzenie prawa międzynarodowego, w tym prawa do pokoju, jako podstawowego prawa człowieka”¹⁸. Pomoc ze strony państw uprzemysłowionych winna zmierzać ostatecznie do kształtowania postaw obywatelskich w społeczeństwie. Zagwarantowanie prawa do samostanowienia o sobie stanowi warunek integralnego rozwoju wpisanego w kanon zasad moralnych.

W *Orędziu na Światowy Dzień Pokoju 2015* poświęconemu współczesnej kwestii niewolnictwa, jest analizowany negatywny aspekt wolności. Franciszek upatruje źródeł ucisku słabszych podmiotów w systemowym pozbawianiu wolności. Jednostki i całe społeczności traktowane są wówczas jako przedmioty. Tendencje uprzedmiotawiające sprzyjają kształtowaniu takich zachowań, jak: ograniczanie perspektywy rozwoju, stosowanie przemocy oraz występowanie zjawiska korupcji¹⁹. Pozbawianie człowieka podmiotowego charakteru dokonujące się w imię negatywnie pojmowanej wolności²⁰. Sytuację ograniczania wolności podmiotów słabszych Franciszek interpretuje jako brak wielkoduszności i kreatywności. Narzucane ograniczenia wynikają z przesłanek natury imperialnej, będących pochodną ludzkiego egoizmu²¹. Totalitarny typ myślenia, który ewidentnie dochodzi tutaj do głosu, prowadzi również do zafałszowania rzeczywistości. Kierujący społecznościami stają się wówczas niezdolni do doboru jakichkolwiek adekwatnych środków, by prawdziwie budować „cywilizację miłości” w świecie²².

¹⁶ Zob. PP 43-87.

¹⁷ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987, s. 41-45 (cyt. dalej: SRS).

¹⁸ Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014...*, dz. cyt., s. 7.

¹⁹ Por. tenże, *Trzeba mieć odwagę mówić „nie” wszelkiego rodzaju korupcji i bezprawiu*, „L’Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 8-9, s. 39.

²⁰ Por. tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2015...*, dz. cyt., s. 4.

²¹ Por. tenże, *Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra...*, dz. cyt., s. 9.

²² Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Watykan 1991, s. 44-45 (cyt. dalej: CA). Zawłaszczanie czyjejs wolności może dokonywać się na poziomie religijności. Franciszek nawiązuje w tej kwestii do postawy męczeństwa Szczepana jako świadka Chrystusa – zob. Franciszek, *Wolność religijna dla wierzących*, „L’Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 33; tenże, *Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej dla wszystkich*, s. 32; tenże, *W poszukiwaniu trwałego pokoju*, „L’Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 5-6.

2.2. Braterstwo wyznacznikiem więzi społecznej

W orędziach na Światowy Dzień Pokoju w roku 2014 i 2015 Franciszek nawiązuje do zagadnienia więzi braterskich jako zasady koniecznej dla zachowania, a następnie rozwijania pokoju w relacjach międzyludzkich. W opinii Papieża genezy relacji braterstwa należy upatrywać w idei Bożego ojcostwa. Biblijnym uzasadnieniem dla tegoż stwierdzenia jest fragment z Ewangelii według św. Mateusza: „Otóż wy nie pozwalajcie nazywać się Rabbi, albowiem jeden jest wasz Nauczyciel, a wy wszyscy braćmi jesteście. Nikogo też na ziemi nie nazywajcie waszym ojcem; jeden bowiem jest Ojciec wasz, Ten w niebie” (23,8-9). Z tekstu Ewangelii wnioskuje się o równości względem siebie tych, którzy przyjmują słowo Boże i następnie kierują się nim w swoim życiu, dokonując interpretacji Objawienia Bożego. Postulat Jezusowy został wszak sformułowany pod adresem uczonych w Piśmie, którzy byli przekonani o swoim wybraństwie właśnie z uwagi na biegłęjszą znajomość prawa, a także na genealogię Narodu Wybranego. W interpretacji fragmentu ewangelicznego odnośnie do relacji synostwa kluczowy jest nie tyle kontekst, co samo przesłanie tekstu określające specyfikę ojcostwa w rozumieniu Jezusowym. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyjaśniając relację ojcostwa w Piśmie Świętym, zwraca uwagę na swoistą nowość nauki Chrystusowej. O ile według Starego Przymierza wskazuje się na dzieło stworzenia, następnie na ideę przymierza i ostatecznie na pełne miłości odniesienie się Boga do ubogich (czy szerzej rzecz ujmując z wszystkimi zagrożonymi wykluczeniem społecznym), o tyle Jezus podkreśla element poznawczy odniesienia Wiekuistego Ojca do Syna. Kolejne pokolenia uczniów Chrystusa uczestniczą w tym zbawczym poznaniu, zyskując w ten sposób możliwość określania własnego powołania jako sposobu doskonalenia się²³.

Proces rozwoju duchowego obejmuje jednak nie tylko jednostki. Franciszek w swoim orędziu na Światowy Dzień Pokoju z 2015 roku wskazuje na relacje braterstwa w rodzinie, czyli w pierwotnym środowisku życia człowieka²⁴. Stosunki w ramach wspólnoty rodzinnej stanowią odzwierciedlenie relacji właściwych Trójcy Świętej. Istotę tej właśnie relacji wzorczej następująco przedstawiał Jan Paweł II w *Liście do rodzin*: „W świetle Nowego Testamentu widać wyraźnie, że odniesienia dla tej wspólnoty [tzn. rodziny – J. S.], jej prawzoru, należy szukać w Bogu samym. Zawiera się on w trynitarnej tajemnicy Jego Życia. Boskie «My» jest przedwiecznym wzorem dla ludzkiego «my» – tego przede wszystkim, jakie mają stanowić mężczyzna i kobieta, stworzeni na obraz i podobieństwo Boga samego”²⁵. Podobieństwo Boga w zakresie życia trynitarne oznacza, że człowiek jest powołany do postępowania według miłości. Bezinteresowny dar z siebie,

²³ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009, 238-241 (cyt. dalej: KKK).

²⁴ Zob. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2015...*, dz. cyt., 2; tenże, *Główną drogą pokoju jest dialog*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 16.

²⁵ Jan Paweł II, *List do rodzin*, Watykan 1994, s. 6.

realizowany w ramach tej zasady, czyni człowieka odpowiedzialnym za bliźniego. Tego typu postępowanie jest pierwotnie internalizowane w rodzinie, która staje się w ten sposób pierwszą szkołą braterstwa i jednocześnie prawdziwego człowieczeństwa. Nie można przecież zapomnieć, że ludzkie warunki powstają tylko tam, gdzie zachodzi obopólne uznanie nienaruszalności dóbr osobowych, obejmujące godność osobową i prawa człowieka²⁶.

Wykraczając poza relacje właściwe rodzinie, Franciszek wskazuje na braterstwo funkcjonujące w ramach Narodu Wybranego. Przy odwołaniu do nauczania Kościoła mówi się o wspólnototwórczym charakterze ojcostwa, gdzie kształtowane jest właśnie braterstwo. Franciszek sytuuje ów rozwój w ramach szerszych społeczności, które z natury są ukierunkowane na zdobywanie coraz wyższych doskonałości. Wynikający z dynamiki objawienia rozwój przekłada się na solidarne odniesienia będące właśnie istotą pokoju²⁷. W kwestii zależności pomiędzy solidarnością jako formą relacji braterskich a pokojem Franciszek powołuje się bezpośrednio na nauczanie Jana Pawła II: „Jan Paweł II stwierdza, że pokój jest dobrem niepodzielnym – albo jest dobrem wszystkich, albo też nie jest niczym dobrem. Może on być rzeczywiście osiągnięty i można się nim cieszyć jako najlepszą jakością życia i jako rozwojem najbardziej ludzkim i zrównoważonym tylko wówczas, gdy ze strony wszystkich ludzi obudzi się «mocna i trwała woła zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego»»²⁸. Idea rozwoju w ramach odniesień natury braterskich winna zakładać, że ponad rzeczywistością natury materialnej czy wprost wyrażającej geniusz ludzkiego umysłu (np. nowoczesne technologie) znajduje się perspektywa prawdziwego dobra. Benedykt XVI w encyklice *Caritas in veritate* mówi wprost o promocji prawdziwego rozwoju narodów, co oznacza postępowanie według zasady miłości determinującej jednostki oraz wspólnoty do definiowania celów odpowiadających idei Królestwa Bożego na ziemi. Element miłości czy też obecna w refleksji Benedykta XVI „sól miłości” sprawia, że każde z ludzkich działań będzie służyło rzeczywiście dobru ludzkości²⁹. Ryzyko postępowania na szkodę drugiego człowieka, stanowiące w istocie destrukcję więzi braterskiej, zostanie wyeliminowane. Działanie społeczne skoncentruje się wówczas na bezinteresownym urzeczywistnianiu idei Bożego pokoju.

3. POSTULATY WYRAŻAJĄCE SPRAWIEDLIWY PORZĄDEK ŚWIATOWY

Sprawiedliwy porządek społeczny odpowiadający idei pokoju ma miejsce wówczas, gdy społeczność światowa stanowi jedną rodzinę ludzką. Budowanie

²⁶ Por. tenże, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Watykan 1981, s. 11.

²⁷ Por. Franciszek, *Wartość solidarności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 43.

²⁸ Cyt. za: tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014...*, dz. cyt., s. 4.

²⁹ Por. CV 30-31.

pokojowych odniesień oznacza, w opinii Franciszka, przewyciężenie stanu wyłączenia społecznego, jak też zapewnienie ludziom koniecznego minimum dóbr egzystencjalnych. Zdobywanie dóbr wyższych dokonuje się bowiem najskuteczniej we wspólnocie, co wynika z natury społecznej człowieka. Ten stan zakłada swoistą bazę w postaci wystarczającego zasobu dóbr egzystencjalnych, określających godziwy charakter życia jednostek.

3.1. Przewyciężyć stan wykluczenia społecznego

Zasady stanowiące fundament pokoju, a więc wolność oraz braterstwo znajdują wyraz w kształtowaniu nowego porządku, odpowiadającego zarówno dobru osobowemu, jak i wspólnotowemu. Zasadniczym tematem podejmowanym w tym zakresie jest określenie sposobu przewyciężania wykluczenia społecznego jako jednej z zasadniczych form niesprawiedliwości społecznej. Owo zagadnienie posiada wręcz status współczesnej kwestii społecznej. W konkretnych realiach wykluczenie oznacza podziały (a wręcz dysproporcje) społeczne, które są warunkowane niesprawiedliwym rozdziałem dóbr, do czego nawiązywał już Jan XXIII³⁰, lub tym, co sugeruje Franciszek, a więc systemem gospodarowania generującym różnice w dostępie do dóbr, technologii czy wreszcie diametralne rozbieżności dotyczące siły nabywczej jednostek. „Dzisiaj wszystko poddane jest prawom rywalizacji i prawu silniejszego, gdzie można pożera słabszego. W następstwie tej sytuacji wielkie masy ludności są wykluczone i marginalizowane: bez pracy, bez perspektyw, bez dróg wyjścia. Samego człowieka uważa się za dobro konsumpcyjne, które można użyć, a potem wyrzucić. Daliśmy początek kulturze «odrzućcia», którą wręcz się promuje”³¹. Współczesne systemy gospodarowania prowadzą zatem do takiego stanu, w którym podważana jest zasadnicza zdolność wynikająca niejako z natury osobowej, a mianowicie możliwość kształtowania relacji społecznej według zasady miłości, przyczyniająca się w najpełniejszym stopniu do integralnego rozwoju. Relacje, w które wchodzi człowiek stanowią jednak źródło ubogacenia własnej natury o dobro znajdujące się w drugiej osobie³².

Przewyciężenie stanu niesprawiedliwości skutkującej wykluczeniem następuje poprzez dawanie świadectwa w kwestii zasad rzeczywiście służących dobru społecznemu. Franciszek wskazuje w tym aspekcie na rolę instytucji życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Każda z tychże organizacji posiada wprawdzie właściwy sobie charyzmat, warunkowany w pewnej mierze okolicznościami powstania, osobowością założyciela czy wreszcie sposobem reagowania na współczesne trendy społeczne. Niemniej instytucje gromadzące

³⁰ Zob. PT 91-94.

³¹ EG 53.

³² Por. tenże, *Trzeba przeciwstawić się ekonomii wykluczenia*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 3-4, s. 33; Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005, 149 (cyt. dalej: KNSK).

osoby konsekrowane, posłane do świata, mają jedną cechę wspólną, a mianowicie bazują na zasadzie bezinteresowności oraz logice daru. Te właśnie zasady, praktykowane w pierwszej kolejności w ramach organizacji kościelnych, posiadają wymiar profetyczny dla dziedzin takich jak polityka czy gospodarka, w których bezinteresowność oraz bycie darem przypominają o niekwestionowalnym charakterze godności osobowej oraz praw człowieka. W odwołaniu do nauczania Franciszka można mówić wręcz o humanizującym charakterze instytucji kościelnych, oznaczającym kształtowanie zjednoczonych wspólnot, wolnych od tendencji uprzedmiotawiających będących pierwotnym źródłem wykluczenia. Każdy człowiek obdarzony jest identyczną godnością, a szczególnej pomocy potrzebują jednostki spychane na margines życia społecznego. Posiadane dobra lub wysoka pozycja społeczna nie upoważniają nikogo do podważania godności drugiego człowieka³³.

Refleksje Franciszka w kwestii przezwyciężenia wykluczenia zmierzają ostatecznie do postulatu kształtowania w świecie kultury spotkania. Znamienne dla papieża jest analizowanie sytuacji niesprawiedliwości z punktu widzenia osób słabszych w społeczeństwie. Ów zabieg nie służy odgrywaniu roli ofiary mającej budzić litość. Celem refleksji papieskiej jest natomiast otrzymanie w miarę pełnego obrazu świata współczesnego. „Oto dwie przeciwstawne kultury. Kultura spotkania i kultura wykluczenia, kultura uprzedzenia, ponieważ przesądza się o człowieku i wyklucza go. Osoba chora lub niepełnosprawna właśnie dzięki swojej słabości, swojemu ograniczeniu może stać się świadkiem spotkania z Jezusem, który otwiera na życie i wiarę, i spotkania z innymi, ze wspólnotą. Rzeczywiście, tylko ten, kto uznaje własną słabość, własne ograniczenie, może budować braterskie i solidarne relacje w Kościele i w społeczeństwie”³⁴. Spotkanie Chrystusa w osobach potrzebujących mobilizuje do braterstwa, co oznacza osiągnięcie pełni życia, do której jest powołany każdy człowiek bez wyjątku. W ramach egzystencji udzielonej przez Boga przekazywane są również dary miłości i wiary, jeszcze bardziej intensyfikujące więzi społeczne, w obrębie których kryterium jedności stanowi nienaruszalność dóbr natury osobowej³⁵.

³³ Por. Franciszek, *Trzeba przeciwstawić się ekonomii...*, dz. cyt., s. 33; M. Szymuła, *Duchowe przesłanie św. Benedykta – patrona Europy światłem dla duchowości współczesnego chrześcijanina*, w: *Duchowość współczesnego człowieka w świetle globalizacji i edukacji*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 108-109.

³⁴ Franciszek, *Od kultury wykluczenia do kultury spotkania*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 3-4, s. 41; tenże, *Nie ulegajmy globalizacji zobojętnienia*, „L'Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 8-9, s. 25.

³⁵ Por. tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014...*, dz. cyt., s. 3.

3.2. Przewyciężenie stanu niedostatku dóbr materialnych

Jednym z zasadniczych mankamentów współczesnych relacji społecznych jest niedostatek dóbr materialnych. Zagadnieniu braku dóbr egzystencjalnych z jednoczesnym sformułowaniem postulatów dotyczących właściwego używania środków materialnych, co sprzyja kształtowaniu hierarchii wartości odpowiadającej porządkowi stworzenia, poświęcił Franciszek swoje orędzie wielkopostne z 2014 roku. Akcentuje w tymże tekście rozróżnienie pomiędzy ubóstwem wyrażającym właściwe odniesienie do dóbr materialnych, a nędzą, określającą niegodne człowieka warunki życia. Zastosowany podział nawiązuje do tradycji teologicznej w kwestii moralności czynów ludzkich. Papież doprecyzowuje stan nędzy, rozróżniając w tym przypadku pomiędzy nędzą materialną a nędzą moralną. Nędzę materialną określa w następujący sposób: „Nędza materialna to ta, którą potocznie nazywa się biedą, i która dotyka osoby żyjące w warunkach niegodnych ludzkich istot, pozbawione podstawowych praw i dóbr pierwszej potrzeby, takich jak żywność, woda, higiena, praca, szanse na rozwój i postęp kulturowy”³⁶. Brak dóbr materialnych skutkuje kształtowaniem niegodnych człowieka warunków życia, dotyczących zarówno stanu obecnego, jak też zamykających perspektywy rozwoju. Analizujący zagadnienie nędzy socjologowie mówią wręcz o działalności przestępczej w stosunku do jednostki³⁷. Oprócz nędzy materialnej istnieje również nędza moralna: „Nie mniej niepokojąca jest nędza moralna, która czyni człowieka niewolnikiem nałogu i grzechu”³⁸. Zależność od grzechu na poziomie intencji ludzkich rzutuje na relacje z innymi ludźmi, jak też na sposób odniesienia do dóbr materialnych. Mówiąc zatem o genezie sytuacji grzechowych, w ramach których pogłębianiu ulegają sytuacje kryzysowe, wskazuje się na formy nieuporządkowanego działania.

W opinii Franciszka przeciwdziałanie różnym postaciom nędzy jest możliwe poprzez odniesienie do Ewangelii. W tym kontekście wskazuje się na dwa typy zachowań. Pierwszą reakcją jest dostrzeżenie Chrystusa w człowieku doświadczonym przez nędzę. Relacje ewangeliczne podkreślają konieczność postawy służby, szczególnie służby człowiekowi potrzebującemu. Jezus, będąc prawdziwym Bogiem³⁹, niósł pomoc ludziom, którzy popadli w jakiegokolwiek zależności ograniczające ich rozwój, a więc podważające ich wyjątkowy status pośród całego porządku stworzenia⁴⁰. Syn Boży otworzył serce na ludzkie potrzeby, co określa zakres zbliżenia się do człowieka⁴¹. Drugą z postaw podejmowanych w kontekście

³⁶ Tenże, *Orędzie na Wielki Post 2014*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 2.

³⁷ Por. D. Czajkowska-Majewska, *Człowiek globalny. Globalizacja, ewolucja, historia kobiet, neuropolityka, neuroekonomia, kryzys ekologiczny*, Warszawa 2009, s. 71-72.

³⁸ Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2014...*, dz. cyt., s. 2.

³⁹ Zob. KKK 464.

⁴⁰ Por. Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2014...*, dz. cyt., 2.

⁴¹ Por. tenże, *Trzeba okazać serce ubogim*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 7, s. 20.

nędy jest dzieło nawrócenia. Wskazuje się w tymże kontekście na postawę zdecydowanego zerwania z grzechem. Franciszek poszerza owo ujęcie o jeszcze jeden motyw, a mianowicie o zawierzenie miłosierdziu Bożemu. Bóg przebaczący grzechy udziela jednocześnie nadziei, uzdalniając człowieka do coraz pełniejszego partycypowania w dobrach zbawienia. Możliwość wzrostu duchowego przekłada się na uporządkowane odniesienie do dóbr materialnych, a często także na przewyciężenie nędzy w wymiarze materialnym⁴².

Szczególnym miejscem realizacji wskazań ewangelicznych jest Kościół jako instytucja zbawcza. Chrześcijanie obecni w świecie dokonują analizy kwestii społecznej w kontekście nauki Chrystusowej, przekazując jednocześnie społecznościom potencjał nadziei, a więc impuls do reformy świata, prowadzącej ostatecznie do kosztowania pełni wolności. W tymże kontekście szczególnie istotna jest posługa Słowa, jak też fakt pośredniczenia w przekazywaniu łask sakramentalnych, co służy bezpośrednio wzrastaniu w świętości⁴³. Istotą zaangażowania chrześcijan kształtujących różne wspólnoty jest zdolność współczucia i współcierpienia. Tylko w taki sposób powstają więzi gwarantujące rzeczywistą pomoc tym wszystkim, którzy doświadczają jakiegokolwiek niedostatku. Solidarne społeczeństwa wyrażają przecież struktury pokoju inspirowanego nauką objawioną⁴⁴.

Przewyciężenie stanu niedostatku dóbr w relacjach społecznych dokonuje się w ramach realizacji zasady dobra wspólnego⁴⁵. Postępując według wskazań tejże zasady, wzrasta między innymi poziom dobrobytu w ramach danej społeczności, stwarzając tym samym godne warunki do bytowania. Służba dobru wspólnemu obejmuje zarówno instytucje kościelne, jak i państwowe, które za centralny punkt odniesienia przyjęły właśnie osobę⁴⁶. Personalistyczny charakter więzi społecznej służy budowaniu, na co wskazuje Franciszek, swoistych „mostów”, będących pierwszym krokiem w kierunku tworzenia jedności w wymiarze ogólnoswiatowym⁴⁷. Konieczne jest podejmowanie działań natury politycznej przez podmioty międzynarodowe, a także w obrębie poszczególnych państw, co winno regulować kwestie kryzysowe natury egzystencjalnej. Współczesny stan niedorozwoju wielu społeczności wymaga planowego działania decydentów, posiadających odpowiedni potencjał organizacyjny i finansowy⁴⁸.

⁴² Por. tenże, *Orędzie na Wielki Post 2014...*, dz. cyt., s. 2.

⁴³ Por. tenże, *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 7, s. 37.

⁴⁴ Por. tenże, *Potrzeby ludzi ubogich*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), 8-9, s. 56.

⁴⁵ Por. tenże, *Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra...*, s. 9; zob. również: J. Staniszkis, *Władza globalizacji*, Warszawa 2003, s. 62-64.

⁴⁶ Por. Franciszek, *Jak korzystać z wolności...*, dz. cyt., s. 45.

⁴⁷ Por. tenże, *Działajcie na rzecz budowania pokoju*, „L'Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 5, s. 26-27.

⁴⁸ Por. tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014...*, dz. cyt., s. 5.

ZAKOŃCZENIE

Zagadnienie pokoju należy do często podejmowanych tematów nauczania Franciszka. Koncepcja omawianego zjawiska, prezentowana przez obecnego papieża, stanowi kontynuację dotychczasowego nauczania Kościoła w tej materii. Pokojowe współzycie ma miejsce zatem wszędzie tam, gdzie jest zachowany Boży ład, będący fundamentem dla rozwoju jednostki. W te same kwestie rysuje się zasadnicze podobieństwo pomiędzy nauczaniem społecznym Franciszka a Pawła VI. Zasady określające ramy dla realizacji zadania pokoju posiadają ściśle personalistyczny charakter. Punktem wyjścia rozwoju Bożego porządku w świecie jest osoba jako z natury obdarzona wolnością i zdolna do składania daru z siebie w ramach relacji naznaczonych miłością nadprzyrodzoną. Egzystowanie wolnych osób umożliwia trwanie w prawdzie. Natomiast miłość pozwala na odkrycie pełni osobowości jako stworzonej przez Boga i powołanej do przynależenia do dobra w świecie. Wzrost poziomu dobrobytu oznacza kształtowanie właściwej hierarchii dóbr, w ramach której na szczycie sytuowane są wartości duchowe.

Stan pokoju w wymiarze społeczności światowej będzie osiągnięty – jak wskazuje Franciszek – wówczas, gdy zostanie zlikwidowane wyłączenie społeczne oraz gdy wszyscy ludzie będą mieli zapewnione godziwe warunki bytowania. Ludzkość jest bowiem stworzona do kształtowania jednej rodziny ludzkiej, w ramach której przezycie zostanie stan nędzy materialnej i moralnej. Ocena stanu pokoju w refleksji Franciszka posiada zatem charakter realny.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan 2009.
- Czajkowska-Majewska D., *Człowiek globalny. Globalizacja, ewolucja, historia kobiet, neuropolityka, neuroekonomia, kryzys ekologiczny*, Warszawa 2009.
- Dziuba A. F., *Orędzie moralne Jezusa Chrystusa*, Warszawa 1996.
- Franciszek, *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium”*, Watykan 2013.
- Franciszek, *Budowanie pokoju wiąże się z uznaniem prawa do wolności religijnej dla wszystkich*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 1, s. 31-33.
- Franciszek, *Budowanie pokoju wymaga poszanowania wolności i godności wszystkich*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 23-24.
- Franciszek, *Działajcie na rzecz budowania pokoju*, „L'Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 5, s. 25-27.
- Franciszek, *Główną drogą pokoju jest dialog*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 15-19.

Franciszek, *Jak korzystać z wolności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 8-9, s. 45-46.

Franciszek, *Nie ma pokoju bez dialogu*, „L'Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 10, s. 46.

Franciszek, *Nie ulegajmy globalizacji zubożenia*, „L'Osservatore Romano” 2013 (wyd. pol.), nr 8-9, s. 25-26.

Franciszek, *Od kultury wykluczenia do kultury spotkania*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 3-4, s. 40-41.

Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2014*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 1, s. 4-10.

Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2015*, w: <http://www.radiomaryja.pl/kosciol/franciszek/papieskie-oredzie-na-48-swiatowy-dzien-pokoju> (dostęp z dnia: 10.01.2015).

Franciszek, *Orędzie na Wielki Post 2014*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 8-10.

Franciszek, *Pora zdobyć się na odwagę w służbie dobra*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 9-10.

Franciszek, *Potrzeby ludzi ubogich*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 8-9 s. 56-57.

Franciszek, *Przestrzenie godności i wolności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 1, s. 30-31.

Franciszek, *Trzeba mieć odwagę mówić „nie” wszelkiego rodzaju korupcji i bezprawiu*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 8-9, s. 38-40.

Franciszek, *Trzeba okazać serce ubogim*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 7, s. 20-21.

Franciszek, *Trzeba przeciwstawić się ekonomii wykluczenia*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 3-4, s. 33.

Franciszek, *W poszukiwaniu trwałego pokoju*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 5-6.

Franciszek, *Wartość solidarności*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 6, s. 42-43.

Franciszek, *Wobec godności osoby wszystko inne jest drugorzędne*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 7, s. 36-37.

Franciszek, *Wolność religijna dla wierzących*, „L'Osservatore Romano” 2014 (wyd. pol.), nr 2, s. 33.

Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”*, Watykan 1981.

Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, Watykan 1991.

Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, Watykan 1987.

Jan Paweł II, *List do rodzin*, Watykan 1994.

Jan XXIII, *Encyklika „Pacem in terris”*, Watykan 1963.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2009.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Leon XIII, *Encyklika „Libertas”*, Watykan 1888.

Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, Kielce 2005.

Paweł VI, *Encyklika „Populorum progressio”*, Watykan 1967.

Ratzinger J., *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, Kielce 2005.

Staniszki J., *Władza globalizacji*, Warszawa 2003.

Szymuła M., *Duchowe przesłanie św. Benedykta – patrona Europy światłem dla duchowości współczesnego chrześcijanina*, w: *Duchowość współczesnego człowieka w świetle globalizacji i edukacji*, red. S. Urbański, Warszawa 2003, s. 103-124.

Streszczenie

Temat pokoju w nauczaniu Franciszka jest często podejmowany. Koncepcja pokoju prezentowana przez obecnego papieża stanowi kontynuację dotychczasowego nauczania Kościoła w tej materii. Pokojowe współzycie ma miejsce zatem wszędzie tam, gdzie jest zachowany Boży ład, będący fundamentem dla rozwoju jednostki. Stan pokoju w społeczności światowej będzie osiągnięty według Franciszka wówczas, gdy zostanie zlikwidowane wyłączenie społeczne oraz wtedy, gdy wszyscy ludzie będą mieli zapewnione godziwe warunki bytowania. Ludzkość jest bowiem stworzona do kształtowania jednej rodziny ludzkiej, gdzie przeciężony zostanie stan nędzy materialnej i moralnej. Ocena zatem stanu pokoju w świecie posiada charakter realny, gdzie uwarunkowania środowiskowe determinują w jakiejś mierze perspektywę rozwojową. Mając na uwadze specyfikę nauczania Franciszka, w artykule wyróżniono trzy części. W pierwszej przedstawiono ideę pokoju w zamyśle Bożym. W drugim punkcie wskazano na elementy składowe papieskiej koncepcji pokoju. Wreszcie w trzeciej części określono postulaty do realizacji, by współcześnie budować pokój w świecie. Materiałem źródłowym opracowania jest nauczanie Franciszka.

Słowa kluczowe: *pokój, społeczność światowa, nauczanie społeczne, Kościół, braterstwo, wolność, osoba*

Summary

The Notion of the World Peace in Pope Francis' Teaching

The topic of peace is a frequently recurring one in pope Francis' teaching. The Pontiff develops the existing ecclesial attitude to the concept of peace so his magisterium can be seen as the continuation of the predecessors' line. The peaceful co-existence may flourish given the observance of the divine order which enables the individual development. According to Francis the global peace can be achieved provided that we eliminate the social exclusion and we ensure that everyone enjoys decent conditions of living. It must be stressed that the global society is destined to have as its ultimate goal one human family that would overcome the damaging phenomena of the moral and material poverty. Francis' attitude to the notion of peace is a very realistic and it takes it for granted that the conditions of living determine to a large extent the developmental perspective. In order to highlight the crucial points of the current papal magisterium on peace the paper has been divided into three major parts. The first one deals with the notion of peace in the divine plan for the created world. The second chapter focuses on the basic elements of Francis' teaching on peace. The final part offers some conclusions and proposals for the modern societies which aim towards the global peace. The main research material for the paper is the Pontiff's magisterium.

Keywords: *peace, global society, Church's social teaching, Church. brotherhood, freedom, person*